

ФУҚАРО АВИАЦИЯСИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИМКОНИАТЛАРНИНГ ВОҚЕЛИККА АЙЛАНИШИ

Салимов Бахриддин Лутфуллаевич

*Тошкент Давлат Транспорт Университети профессори вазифасини
бажарувчи.*

Кувондиқов Сардор Норбўта ўғли

Тошкент Давлат Транспорт Университети талабаси.

Жовлиев Дилхуш Сафарали ўғли

Тошкент Давлат Транспорт Университети талабаси.

Аннотация. Мақолада темир йўл транспортининг пайдо бўлиши ва Ўрта Осиёга кириб келиши ҳақида маълумотлар берилган. Шунингдек, мустақиллик йилларида Ўзбекистондаги барча транспорт турлари қатори темир йўл транспортини ривожланиши, иқтисодиёт ва технологияни юксалтиришга йўналтирилган, ресурсларни мақбул тарзда самарали бошқарилиши натижасида соҳада мисли кўрилмаган ишлар амалга оширилганлиги таҳлил этилган.

Калит сўзлар: кашфиёт, темир йўл, самарадорлик, иқтисодиёт, мустақиллик.

Аннотация. В статье представлена информация о появлении железнодорожного транспорта и его внедрении в Среднюю Азию. Также было проанализировано, что за годы независимости были проведены беспрецедентные работы в области развития железнодорожного транспорта, экономики и техники, как результат эффективного управления ресурсами, наряду со всеми видами транспорта в Узбекистане.

Ключевые слова: открытие, железная дорога, эффективность, экономика, независимость.

Кириш. Ҳаво транспортдан йўловчи ташишнинг бошланиши, 1914 йилнинг 1 январида АҚШнинг «Benoist» фирмасига тегишли самолётда бошланган. Мазкур санада, максимал 103 км/соат тезликка эга Benoist 14 самолёти АҚШнинг Сент-Питерсберг – Тампа шаҳарлари орасидаги масофани 23 минутда учиб ўтган. Қизиғи шундаки, ушбу самолётда бор йўғи битта йўловчи бўлган ва у учувчининг ёнидаги ёғоч ўриндиқда ўтирган. Мазкур йўловчи Сент-Питерсберг шаҳрининг собиқ мэри Абрам Фил бўлиб, у 400 долларга чипта сотиб олган. Ушбу пулнинг қиймати ҳозирги кунда 10000 минг долларга тенг келади. Лекин бу парвозлар якка-якка ҳолда амалга оширилиб, ҳали оммавий йўловчи ташишга ўтилмаган эди. Ҳаво транспортда йўловчи ташишни бошлаб берган АҚШда ушбу транспорт туридан юқлар ташиш ва бошқа тижорий мақсадларда ишлари йўлга қўйилган. 1918 йилда Вашингтон – Филадельфия йўналишида доимий авиапочта хизмати йўлга қўйилган. Айтиш мумкинки, авиапочта хизмати

ўша пайтларда энг сердаромад соҳалардан бири бўлиб, ҳаво транспортига иқтисодий томондан катта фойда олиб келган.

Муҳокама ва натижалар. 1918 йилда 1 – жаҳон уруши ниҳоясига етказ, Европа давлатларида ҳам ҳаво транспорти соҳасидан иқтисодий кўтариш йўлида юк ташиш ва йўловчи ташиш мақсадларида фойдаланила бошланган. Янгидан яратилаётган самолётларни лойиҳалаштириш жараёнларида шу жиҳатларга ҳам эътибор қаратилди. Бундай турдаги самолётларнинг пайдо бўлиши Буюк Британия давлати учун айтилган муддао эди. Негаки, ўша даврларда бу давлатнинг дунё бўйлаб катта-катта мустамлака ҳудудлари мавжуд бўлган. Кўп сонли йўловчилар ва юклар билан узок масофаларга қисқа муддат ичида бориб келиш имконини берувчи учар машиналарнинг яратилиши ҳудудлараро алоқаларни анча яхшилади¹. Айтилган, мустамлакачи ҳукмрон доираларнинг манфаатларига жуда мос келиб қолди. Олис масофаларга кўшинларни, ҳарбий асраҳаларни тезлик билан етказиб бориш ва мустамлакалардан беҳисоб бойликларни олиб чиқиб кетишда авиация – жуда ҳам қулай транспорт турига айланди².

Авиация транспорти алоҳида транспорт тури сифатида бўй кўрсатаётган 1920-1930 йилларда Ўзбекистон собиқ СССР давлати таркибидаги иттифоқдош республикалардан бири бўлган. Таъкидлаш жоизки, собиқ иттифоқ ҳам авиация транспорти ривожига катта таъсир кўрсатган давлатлардан бири эди. СССР ташкил этилган 1922 йилда Москва марказидаги Ходынское майдонида самолётларнинг учиб кўниши учун асосий аэродром мавжуд бўлган. Ушбу аэродромдан Москва – Смоленск – Ковно (Каунас) – Кенигсберг – Берлин йўналишида парвозлар йўлга қўйилган. Мазкур йўналишда 1922 йилнинг ўзида 100 та қатнов амалга оширилган ва 338 йўловчилар ҳамда почта жўнатмалари манзилига етказилган. Бу – СССРдаги биринчи ички давлат авиайўналиш ҳисобланган. Советлар давлатининг раҳномоси В.И. Лениннинг ташаббуси билан 1923 йилнинг 9 феврилида қабул қилинган қарори билан барча фуқаролик авиациялари жамоалари устидан назорат мамлакатда ягона бўлган фуқаро авиацияси ҳаво флоти инспекцияси тасарруфига ўтказилди. Ўша йилнинг март ойида умумроссия ихтиёрий ҳаво флоти «Добролет» жамияти ташкил этилди. 1932 йилга келиб эса совет иттифоқида бутун дунёга маълум ва машҳур бўлган ўша «Аэрофлот» фуқаро ҳаво флоти бош бошқармаси ўз фаолиятини бошлади.

СССРдаги ҳаво транспортининг ривожига истеъдодли конструктор Андрей Туполевнинг ҳиссаси катта бўлган. У ихтиро этган АНТ ва ТУ номли 150 русмдаги самолётлар аввал совет иттифоқи осмонини, кейин бутун дунё

¹ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

² Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

осмонини забт этган. Шунингдек, собиқ иттифоқ ҳаво транспортида ИЛ, Ан, Як каби русдаги самолётлари мавжуд бўлган ва уларнинг юк ҳамда йўловчи ташишда ўз ўрни ва аҳамияти бўлган.

Ўзбекистонга авиацияни кириб келиши ва ривожланиши ҳам республикамизнинг СССР таркибида бўлган даврига тўғри келади. 1923 йилнинг август ойида умумроссия ихтиёрий ҳаво флоти «Добролет» жамиятининг Ўрта Осиё бўлими ташкил этилди ва маҳаллий ички ҳаво йўллари очиш ишлари бошлаб юборилди. Бунинг учун марказдан соҳа мутахассислари жалб этилди. Самолётларнинг учиб қўниши учун қулай майдонлар текисланиб, аэродромлар қурилди, дастлабки самолётлар ҳам келтирила бошланди.

1924 йилнинг 12 май куни Ўзбекистон фуқаро авиацияси солномасида муҳим сана сифатида тарихга муҳрланиб қолган. Худди шу куни Тошкент – Пишпек – Олма-Ота йўналиши бўйлаб бортида йўловчилар бўлган «Юнкерс Р-13» самолёти, тажрибали учувчи В.Л.Галышев бошқарувида ўзининг биринчи қатновини амалга оширди. Шу йилнинг ўзида, кейинчалик Когон – Термез – Душанбе ва Когон Тошоуз – Хива йўналишлари бўйлаб доимий қатновлар йўлга қўйилди. 1927 йилда Тошкент – Қобул йўналишида илк халқаро ҳаво алоқалари ўрнатилди. 1930 йилнинг 8 август санасидан Москва – Тошкент – Москва йўналишида ҳаво кемаларининг қатнови бошланди. Шу тариқа Республика ҳаво йўлларининг умумий узунлиги ҳам аста секинлик билан орта борди. Дастлабки йилларда унинг узунлиги тахминан 2 минг километр атрофида бўлган бўлса, 1930 йилда 3,5 минг километр, 1940 йилда 9 минг километр ва 1968 йилда 50 минг километрга етган. Ҳозирги кунга келиб эса мамлакатимиз ҳаво йўлларининг умумий узунлиги 100 минг километрлик масофани ташкил этмоқда.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши, кўп соҳалар қатори ҳаво транспортида ҳам туб ўзгаришларга олиб келди. 1992 йилнинг 28 январида «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпаниясига асос солинди. Айтиш мумкинки, мамлакатимиз ҳудудида ҳаво транспортига оид ишларни мувофиқлаштиришда ва соҳага оид давлат сиёсатини³ рўёбга чиқаришда мазкур ташкилотнинг ўрни ва аҳамияти катта бўлган. Узоқ йиллар фуқаро авиациясининг асосий бошқарув органи саналган «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси мамлакатда ҳаво транспорти соҳасини янги босқичга олиб чиқди. Мустақиллик йилларида дунёга «Uzbekistan airways» номи билан танилган «Ўзбекистон ҳаво йўллари» жаҳондаги энг ишончли, хавфсиз ва нуфузли авиакомпаниялардан бирига айланди. Ўтган йиллар ичида миллий авиакомпаниямизнинг иқтисодий салоҳияти ортиб бориб,

³ Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.

техник имкониятлари кенгая борди⁴. Авваллари мумкин бўлмаган ишлар, яъни жаҳоннинг кўплаб мамлакатларига тўғридан-тўғри бўлган қатновлар амалга оширила бошланди. Жумладан, миллий авиакомпания ташкил этилган йилнинг ўзидаёқ Лондон, Карачи, Дехли, Куала-Лумпур, Тель-Авив, Пекин каби қатор хорижий шаҳарлар йўналишлари бўйлаб мунтазам қатновлар йўлга қўйилди. Кейинги йилларда, Франкфурт, Бангкок, Афина, Манчестер, Сеул, Нью-Йорк, Бахрейн, Париж, Дакка, Эр-Риад, Рим, Бирмингем, Амритсар, Осака, Токио, Ханой, Рига, Шанхай, Астана, Урумчи, Лахор, Милан, Сочи, Бомбей, Мадрид, Калининград каби жаҳоннинг кўплаб сиёсий, савдо ва саноат марказлари бўлган шаҳарлари билан ҳаво кўприги ўрнатилди. Ҳозирги кунга келиб, Ўзбекистон дунёнинг аксарият давлатлари билан ҳаво йўллари орқали боғланиб бўлган.

Дунё бўйлаб ҳаво алоқаларини ўрнатилиши ва қатнов йўналишлари доирасининг кенгайиши ишлаб чиқарувчилар учун ҳам бир қатор афзалликлар туғдирди. Аввало, ишлаб чиқарувчиларнинг чет эллик ҳамкорлар билан узвий алоқа ўрнатишга, ижтимоий муносабатларни яхшилашга⁵, тез-тез кўришиб, ўзаро тажриба алмашишлари учун йўл очилди, бу биринчидан. Иккинчидан, маҳсулотларни сифатини сақлаган ҳолда, қисқа фурсатларда, исталган манзилларга етказиш имконияти яратилди. Шу боис, ҳаво транспортдан фойдаланувчилар сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Мижозлар орасида ҳаво транспортини афзал деб билаётганлар сони кўпаймоқда.

Энг муҳими, маҳаллий кадрларимиз миллионлаб одамларнинг узоғини яқин қилаётган замонавий, шу қатори мураккаб тузилган ҳаво кемаларини бошқармоқдалар ва уларга техник хизмат кўрсатаётирлар. Қувонарлиси, мамлакатимиз ҳаво транспорти тасарруфига ўтган барча самолётларга Ўзбекистон Республикасининг байроғи тасвири туширилган бўлиб, уларни бир қарашдаёқ таниб олишингиз мумкин. Албатта, осмону фалакда Ўзбекистон тамғаси туширилган самолётларнинг парвоз этаётганлигини кўриш кишига завқ-шавқ бағишлайди⁶.

Мамлакатимизнинг Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Нукус, Қарши, Термиз, Урганч, Навоий, Андижон, Фарғона ва Наманган шаҳарларида 11 аэропорт мавжуд бўлиб, уларнинг ҳаммаси халқаро мақомга эга бўлган. Мазкур аэропортларнинг барчаси замонавий ва мукамал техника билан ҳамда жаҳон стандартдарига мос келувчи йўловчи терминаллари ва бошқа ускуналар билан таъминланган. Ва айтиш керакки, аэропортлардаги мавжуд

⁴ Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.

⁵ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

⁶ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

техник базаси ҳамда йўловчи ва юк терминаллари инфратузилмаси доимий янгилашиб борилмоқда. Шунингдек, мамлакатимиз аэропортлардаги учуш-қўниш йўлаклари талаб даражасида реконструкция қилинди. Аэровокзалларнинг ички ва ташқи томонлари ҳам тўлиқ янгилашиб, уларда йўловчилар учун барча қулайликлар ва шароитлар яратиб берилган. Кутиш залларидаги юмшоқ ўриндиқлар, автомат массаж қилувчи креслолар, катта мониторли телевизорлар, дам олиш хоналари, тиббиёт хизмати хонаси, валюта айрибошлаш шаҳобчалари, кичик савдо дўконлари, чипталарни расмийлаштириш етарли кабиналар ва керакли хизматларнинг мавжудлиги ва бошқалар фикримизнинг исботидир. 2018 йилдан божхонадан ўтиш қонун-қоидаларини соддалаштириш, йўловчиларга энгиликлар яратиш мақсадида аэропортлардаги божхона чегара пунктларида бирданига иккита, яъни, яшил ва қизил йўлаклардан ўтиш тизими йўлга қўйилган.

Нафақат, аэропортларимиз, балки бир неча ўн йиллардан буён маҳаллий ва халқаро йўналишларда самарали фаолият кўрсатиб келаётган «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси ҳам халқаро миқёсдаги эътирофларга муносиб кўриб келинаётир. Мамлакатимиз фуқаро авиацияси жаҳон миқёсида эътироф этилиб, энг ишончли ва хавфсиз авиаташувчи сифатида тан олинган. Албатта, бундай юксак эътирофларга эришиш ўз-ўзидан бўлмаган. Бу, аввало Республика раҳбариятининг узоқни кўзлаб олиб борган сиёсати, керакли ва муҳим қарорларни ўз вақтида қабул қила олганлиги ҳамда фуқаро авиациясини барча ишчи – ходимларининг фидокорона меҳнатларининг самарасидир.

Хулоса. Ўзбекистонда фуқаро авиациясини доимий равишда такомиллаштириб бориш, уни жаҳон андозалари талабларига мослаштириб бориш ҳукуратимизнинг доимий эътибор марказида бўлиб келмоқда. Бунинг учун зарурий қарорлар қабул қилиниб, уларнинг амалий ижроси ҳам таъминланмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг соҳага оид қабул қилинган бир қатор фармон ва қарорлари мамлакатимизда ҳаво транспортидаги ислохотларнинг давомийлигини таъминлашда катта аҳамиятга эга бўлмоқда. Мамлакатимизда бир қанча муҳим ўзгаришлар амалга оширилди⁷. Жумладан, «Ўзбекистон ҳаво йўллари» миллий авиакомпанияси қайта ташкил этилиб, «Uzbekiston Airways» ва «Uzbekiston Airports» бир-биридан мустақил компаниялар тузилди. Юқоридаги ўзгаришлар мамлакатимизда авиация бозорини либераллаштиришга, парвозлар хавфсизлигини таъминлаш ва унинг географиясини кенгайтиришга, соҳага замонавий бошқарув усуллари олиб киришга, ҳамда йўловчиларга кўрсатилаётган сервис қулайликларини юқори савияга кўтаришга хизмат қилмоқда. Ўзбекистонда жаҳон андозаларига тўла мос келувчи, доимий такомиллашиб боровчи, замонавий фуқаро авиацияси

⁷ Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.

вужудга келтирилди. Албатта, буларнинг ҳаммаси мавжуд имкониятларнинг воқеликка айланаётганлигини яққол ифодасидир.

References

1. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
2. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДА КОММУНИКАЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
3. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
4. I.V.Kudishin. AVIATSIYA. – Toskkent: DAVR, 2013. – B. 9.ocial
5. Шукуров, М. Н. (2021). Курашчиларнинг организмига кластерланган махсус тайерлов техник машқларининг таъсири. Наманган Давлат Илмий Ахборотномаси, 366-369.
6. Latyshev, M., & Holovach, I. (2021). Improvement of the Technical and Tactical Preparation of Wrestlers with the Consideration of an Individual Combat Style. SportMont, (19), 23-28.
7. Tajibayev, S. (2020). Improvement Of Technical And Tactical Movements Of Wrestlers On The Basis Of Differential Approach, Taking Into Account The Morphological Characteristics. Scienceweb academic papers collection.
8. Khojaniyozov, B. I. (2021). Teaching wrestling as anational sport in higher educational universities. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(7), 259-266.
9. Холиқов, Б. Х. (2020). МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ТЕХНИК УСУЛЛАРНИ БАЖАРИШ СИФАТИНИНГ ЎРНИ. Fan-Sportga, (5), 41-43.
10. Mizamovich, P. R. (2022). Enhancing the Technical Preparation in Kurash. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 12, 54-55.
11. Mizamovich, P. R. (2022). Development of Physical Qualities of Kurash Wrestling Girls. Eurasian Research Bulletin, 12, 55-57.
12. Artikov, Z. S., & Khakimov, D. U. (2022). MECHANISMS FOR IMPROVING ATTRACTION INVESTMENT OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE SAMARKAND REGION. Results of National Scientific Research, 1(6), 368-378.
13. Khidirovich, K. B. (2022, April). DEVELOPING TECHNICAL AND TACTICAL TRAINING OF SKILLED WRESTLERS. In E Conference Zone (pp. 193-195).

14. Холиқов, Б. Х. (2022). МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ ВА ТЕХНИК-ТАКТИК ТАЙЁРГАРЛИК ВОСИТАЛАРИ НИСБАТИНИ ОПТИМАЛЛАШТИРИШ. Fan-Sportga, (1), 28-31.
15. Artikov, Z. S. (2022). BELBOG ‘LI KURASHCHILARDA MUVOFIQLIK VA SPORT MAHORATINI TAKOMILLASHTIRISH. Scientific progress, 3(1), 594-597.
16. Romanova, S., Maryanova, S., & Naumov, A. (2021, November). Analysis of the Key Financial Factors Affecting the Profitability of Enterprises in the Context of the Digitalization of the Economy. In Second Conference on Sustainable Development: Industrial Future of Territories (IFT 2021) (pp. 260-265). Atlantis Press.
17. Artikov, Z. S. (2022). 13-14 YOSHLI BELBOG’LI KURASHCHILARNING KUCH SIFATLARINI TARBIYALASH. Scientific progress, 3(1), 598-603.
18. Холиқов, Б. Х. (2021). КУРАШЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК ТАЙЁРГАРЛИГИДА ЯНГИ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСЛУБИЯТИ. Fan-Sportga, (3), 23-24.